

Az időszemlélet mint a keleti-hatás megteremtője
Krasznahorkai László orientalista regényeiben

Lezárás dátuma: 2025.01.14.

Tartalom

I. Bevezetés	3
II. A szövegek viszonyrendszere	6
III. Az orientalizmus és hagyománya az irodalomban.....	8
III./1.Krasznahorkai útja Keletig	9
IV. Keleti és nyugati időszemlélet.....	11
V. Temporalitás Krasznahorkai orientalista regényeiben	15
V./1. A meditatív beszéd mód vizsgálata, a hosszúmondat időtlensége.....	15
V./2. Köralakú szerkesztés, kezdéshez visszatérő zárlatok	17
V./3. Az ismétlés mint kompozíciós szervezőelem	20
VI. Konklúzió.....	24
VII. Bibliográfia	25
VII./1. Felhasznált szépirodalom	25
VII./2. Internetes Források.....	26

I. Bevezetés

Jelen dolgozatom témája Krasznahorkai László második pályaszakaszának orientalista regényei, *Az urgai fogoly* (1992), az *Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó* (2003), valamint a *Rombolás és bánat az Ég alatt* (2004), melyekről megjelenésük óta sokszor és sokan írtak, különösen vizsgálva e művek keleti kötődéseit.

Krasznahorkai prózavilágról általánosan elmondható, hogy az otthontalanság, a metafizikai, de még a materiális világból történő mondhatni kiűzetés állapota, mindig is meghatározó létélményként volt jelen.¹ Ezt a szakirodalom gyakran artikulálja a keleti-tematikájú regények kapcsán is. A művekben realizálódó megismerésre való törekvés kudarcra ítéltsege, az átjárhatatlanság tapasztalata, és a fordítás lehetőségeinek problematikus voltából következik a saját kultúrába zártság élménye.² Fontos megemlíteni a tényt, hogy a kultúrák között húzódó határok áthidalhatatlansága természetesen nem csupán önmagában álló konzekvencia, hanem sokkal inkább a nyelvi és kulturális bezártságon, valamint kirekesztettségen keresztül, idegenség élménnyel érzékeltetett interperszonális, egzisztenciális és metafizikai tapasztalások közvetítője.³

Az idegenség érvényessége tehát mind az első alkotói periódusban, mind az azt követő korszakában megmaradt, s már harmadik regényében, *Az urgai fogolyban*, azt figyelhetjük meg, hogy az idegenség megjelenítési módjának és ábrázolásának merőben újszerű eszközeihez nyúl a szerző. A Szirák Péter által „urgai fordulatnak” nevezett váltásban⁴ az orientalista – első sorban távol-keleti, kínai és japán –, tematikák megjelenése az egyik legfeltűnőbb jelenség. A fent már sorra vett három regény, valamint, egy novelláskötet *Seibo járt odalent* (2008) sorolható ezen orientalista szövegek sorába, melyekben az idegenség igen egyértelmű manifesztációja a keletiség, keleti-hatás, s amelyet a szakirodalom is gyakran kihangsúlyoz. Korcsog Balázs például, Krasznahorkai *Északról hegy...*-ről írt tanulmányának⁵ címéül is már egy, a japán színjátszás nagyon sajátos formájára tett utalást választott, – NÓ-regény –, valamint többször is konzisztensen „japán regényként” hivatkozik a szövegre. Szintén a keleties jelleg

¹ SZABÓ Gábor, *Kilátás az utolsó hajóról Krasznahorkai László prózavilága*, Magvető, Bp., 2024, 110-114.

² *Uo.*

³ *Uo.*

⁴ SZIRÁK Péter, *Látja, az egész nincsen. Krasznahorkai László prózájáról*. Alföld 1993/7. 49-50.

⁵ KORCSOG Balázs, *NÓ-regény*, Alföld, 2004/7, 98–103

miatt írja Nemes Péter is ugyanezen regény vonatkozásában: „*Krasznahorkai a maga módján a zen buddhizmus eszmeiségét követő regényt írt.*”⁶

Azonban miből fakad ez a keletiség? Melyek azok az eszközök, amelyek ezen érzület ilyen hatékony megkonstruálását elősegítik? Egyértelműen láthatjuk, hogy nem pusztán orientalista témaválasztásról beszélhetünk, hanem a már említett kultúrák gondolati-filozófiai, esztétikai, valamint irodalmi megoldásainak olyan használatáról, jobban mondva adaptációjáról, melyek mind hozzájárulnak ehhez a keletiséghez.

Dolgozatomban a keletiség, és a regényekben használt időszemlélet közötti párhuzamok felvázolása a célom, hogy e két tényező milyen kölcsön hatásban van egymással s mi módon erősítik egymást. A szövegszerkezetben és narratopoétikai szinteken fellelhető elemeknek a megvizsgálásával igyekszem közelebb kerülni e kérdések megválaszolásához, tehát voltaképpen ahhoz, hogy az interkulturális elemek adaptációját és interpretációját, milyen módon jöhetett vagy éppen, nem jöhetett létre.

A vizsgálati anyag tehát, a szerző három keleti témájú regénye. Ehhez nem vettem hozzá a *Seibo járt odalent* novelláit, mivel egyrészt a rövidebb prózaszövegek más vizsgálati módszert igényelnének, másrészt pedig a kötetkompozíció szempontjából lényeges keleti és nyugati tematikájú szövegek kölcsönhatása, messzire vinne minket, a kijelölt tárgytól. A primer szövegeken túl, elsősorban az ezekhez kapcsolódó recenziókat, elemzéseket emeltem bele ebbe a korpuszba, különös tekintettel Szabó Gábor legfrissebben megjelent (2024), *Kilátás az utolsó hajóról*⁷ című monográfiájára, amely az egész életművet összefüggéseiben elemzi.

Hasonló módon, dolgozatom fókuszában is inkább az összefüggések, a hasonló pontok feltárása a célom, mintsem pusztán a három mű mélyelemzése, s azoknak ily módon történő összevetése. Ezeknek a szempontoknak a megállapításához a recepciótörténetet hívtam segítségül, s az alapján, hogy a kritikusok és elemzők, a művek mely aspektusait emelték ki a leginkább mint „keleti jellegűt”, állítottam fel a magam szempontrendszerét is, mely alapján az időszemléletet vizsgálatnak vetettem. Ezek a szempontok az idő, főként, ciklikusságának, ateologikus jellegének, valamint statikusságának az elemzéséből tevődik össze.

Természetesen ezen témák önmagukban is oly terjedelemben volnának tárgyalhatók, hogy mindegyiknek külön tanulmányt lehetne szentelni, így dolgozatom a maga pusztán összefüggéseket feltárni kívánó célkitűzésével, csupán csak kiindulási alapja lehet majd, a jövőbeni hasonló témájú kutatásoknak. Ezt erősíteném Alexa Viktor megállapításával is, aki

⁶ NEMES Péter, *Japánkert a regényben* <https://ketezer.hu/2007/02/japankert-a-regenyben/> (letöltés dátuma: 2025.01.01.)

⁷ SZABÓ i.m.

szerint: „Krasznahorkai László [...] orientalista tájékozódása és távol-keleti szellemi elköteleződése külön tanulmányt igényel”.⁸

⁸ ALEXA Viktor, *Bevezetés egy tervezett antológiához: A Kelet-motívum a magyar irodalomban*, Magyar művészet, Magyar Művészeti Akadémia, Bp, 2016/4, 138.

II. A szövegek viszonyrendszere

Ahhoz azonban, hogy a fentebb felsorolt tárgykörök, úgy mint ciklikusság, ateleológia és statikusság, különböző, a művekben megjelenő aspektusait, valamint az azokon belül végbemenő metamorfózisait egyáltalán vizsgálhatóvá tegyük, elsőként a szövegek által létrehozott virtuális teret kell meghatároznunk. Ezen határok meghúzásával, a textusok egymáshoz fűződő viszonyrendszerének segítségével, felállíthatjuk azt a mezőt, melyben az értelmezés koordinális keretei kijelölhetővé válnak.

A művek egyik alapvetése a hermeneutikai áthidalhatatlanság megjelenítése, sőt, az ismeretlen megismerhetőségének problémáján túli megismerhetetlen befogadhatatlansága. Azt láthatjuk, hogy Krasznahorkai, a diegetikus világon belül nem lépteti ki szereplőit az értelmezésnek azon európai kódjából, mely determinálja a megismerés pusztá lehetőségének is a kudarcát.⁹ A metanarratív szinten ezzel szemben azt tapasztalhatjuk, hogy aktívan használja és beleépíti a szövegszerkezetbe azon elemeket, amelyek a keleti-hatásért felelősek, sőt, mintha azt láthatnánk, hogy amint az író egyre több ilyen szöveget állít elő, úgy használja ezen kódokat egyre aktívabban és biztosabban és ezt az elbeszélő változó attitűdje is mintha alátámasztaná.

Vegyük szemügyre *Az urgai fogoly* és a *Rombolás és bánat* E/1-ben megszólaló elbeszélőjét. Igaz, mindkét esetben ott van a közvetítő, a tolmács állandó jelenléte, mégis míg az előbbi műben az elbeszélő csak igen bizonytalanul, szerénynek mondható korábbi ismereteire támaszkodva igyekszik bejárni és megismerni Kína általa elérhető részeit, addig a *Rombolás és bánat* elbeszélője már sokkal ismerősebben mozog. Magabiztosan járja az „ősi birodalmat”, s komoly ismeretanyagáról nem csupán a folyamatos kulturális utalások tengere tesz tanúbizonyságot, – s az ezekből adódó, ezeket magyarázó, többoldalas végjegyzet-függelék –, hanem maga a tény is, hogy az európai idegen kéri számon a helyi kínai értelmiségen saját klasszikus kultúrájuknak miben és hogyan létét.

A metanarratív szinten tehát, a kódok használatában is egy hasonló ívet figyelhetünk meg, mely még ha nem is egy lineáris, egyenes vonalat leíró fejlődési rátát ír le, valamiféle átalakulást, transzfigurációt, mindenképp. Ennek érzékeltetésére, vegyük példának az előbbiekhöz kapcsolódóan a szubjektum problémáját, melynek feloldódása megkezdődik *Az urgai fogolyban*, s tovább fokozódik az *Északról hegyben*, ahol az objektív és szubjektív, valamint az objektum és szubjektum közötti differenciálhatóság tematizáló kérdésessé válik. Ez végül a *Rombolás és bánatban* vissza tér egy E/1-es elbeszélőként, azonban nem mint

⁹ Rác Boglárka, Krasznahorkai László műveinek világa, Partitúra, Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, 2014/2, 98.

szubjektum, hanem sokkal inkább mint jel, vagy pusztán aposztrófé, mint ahogyan arra a mű elején álló mottó első fele is utal:

„Az egyes szám első személy használata
nem azt jelenti, hogy: én”¹⁰

Igaz, ennek az igen összetett kérdéskörnek most csak vázlatos, s igen leegyszerűsített képét szemléltettem, de úgy hiszem, így is jól láthatjuk a változás mértékét.

A három regény által bejárt ívet akként is leírhatnánk, mint az érkezésnek (*Az urgai fogoly*), a megérkezésnek (*Északról hegy...*) és a megérkezetségnek (*Rombolás és bánat*) az állomásait, amennyiben a fentebb kifejtett aspektusból szemléljük a szövegeket. Ezáltal lényegében a hermeneutikai kör mozzanataival is behelyettesíthetnénk az előbb társított fogalmainkat, úgymint: befogadás, értelmezés és alkalmazás.

A keleti elemek mind a narratív, mind pedig a diegetikus szinten, az első regényben még csak befogadásra kerülnek, minden esetben újként hatnak, az elbeszélőt – és a befogadót szintúgy –, ámulatba ejti a sok idegenség egzotikumai. Ezeket az elemeket aztán befogadva, azokat már értelmezve írja meg Krasznahorkai az *Északról hegy...* „japán regényét”, – ahogyan a fentebb már hivatkozott tanulmányok is nevezik –, ismereteiből tehát elénk konstruálja a saját Távol-keleti, elsősorban japán világát, s ama világ regényét, míg végül el nem jut az utolsó lépésig, az alkalmazásig mely a *Rombolás és bánatban* történik meg. Ahogyan fentebb már említette, itt már otthonosan mozog, a kódokat jól ismeri és használja is, – lásd kulturális utalások, végjegyzetek, kiejtési magyarázósegédlet –, sőt, az elbeszélő számonkéri a helyieken saját tradícióikat.

Összességében tehát azt láthatjuk, hogy valóban lehetséges, sőt, indokolt a három szöveg együttes vizsgálata, s értelmezési terének közösként való meghatározása és kezelése, hiszen a fejezetben ugyancsak egyelőre fölillantott, s nem részletezett összefüggések és egymásból való következtetésének ténye, valamint a hermeneutikai körrel vonható párhuzam, mind megerősítik az textosok alkotta koherenciát.

¹⁰ KRASZNAHORKAI László, *Rombolás és bánat az Ég alatt*, Magvető, Bp., 2004b.

III. Az orientalizmus és hagyománya az irodalomban

A szövegek viszonyrendszerének megállapítása után, szintén fontos még az orientalizmus igen terhelt és sok negatív konnotációval rendelkező fogalmának a meghatározása. Ennek segítségével kontextualizálni tudjuk Krasznahorkai távol-keleti regényeit, valamint azt a kulturális és irodalmi hagyományt, melybe művei betagozódnak.

Az európai kultúrában a Nyugathoz képest létező Kelet, mint geográfiai, etnikai és kulturális térség nem önmagától létező fogalom, hanem emberi konstrukció, mely nem csak a másik megteremtésének aktusát, hanem a saját, a másikhöz képest létező önmagam létrehozását, mint Nyugatit, is maga után vonta.¹¹ Igaz, Said orientalizmusában elsősorban a Közel-Keletről ír, de megállapításai érvényesek a távol-keleti problematika kapcsán is.

Ennek a különbség tételnek a megteremtése már az ókori görögségnél megtörténik. Gondoljunk a görög–perzsa háborúkra, vagy a későbbi, a Kelet lakóiról készült antropológiai, etnográfiai, nem ritkán mesei jellegű leírásokra, Hérodotosz, vagy éppen Plinius műveire. Ez a vonulat aztán tovább folytatódott a középkorban, a különféle csodás elemekkel tarkított útleírások formájában, melyek közül emeljük ki csak a legnépszerűbbet, Marco Poloját.¹²

Az igazán nagy változást később, a nagy földrajzi felfedezések kora hozza el, mely az európai ember világgépét radikálisan átalakítja, magával hozva az egzotikus kultúrák iránti vonzódástól. A távoli vidékek lakóiról nemcsak leírások keletkeznek, hanem az ókori hagyományokat folytatva, – lásd például Lukiánosz –, maguk is az irodalom tárgyává, hőségé válnak, mely tendencia a barokktól egyre erősödik.¹³

Az orientalizmus valódi kiteljesedését a romantika hozza el, Schlegel, Goethe, Byron és a sort még hosszasan lehetne folytatni azon szerzőkkel, akik akárcsak egy keleti témájú művet alkottak. Ekkor konstruálódik meg a még ma is köztudatban élő varázslatos-misztikus Kelet egzotikus képe, melynek fénykora a századfordulón következik be, Kína és Japán az európaiak és amerikaiak által történő megnyitása után.

A 20. század során ennek az idealizált, de csak virtuálisan létező képnek a kritikai felülvizsgálását láthattuk. A Keletet nem lehetett már úgy használni, mint pusztán egzotikus díszletet, és a távoli kultúrák hitelesebb ábrázolására való igény is egyre jobban felerősödött. Edward W. Said már említett 1978-as *Orientalizmus* című kötete, valamint a század utolsó

¹¹ SAID, Edward W.: *Orientalizmus*. Bp., Európa, 2000, 130.

¹² KOLTA Dóra, *Orientalizmus a századforduló magyar irodalmában*, Helikon, 2021/15
<https://www.helikon.ro/bejegyzesek/orientalizmus-a-szazadfordulo-magyar-irodalmaban> (letöltés dátuma: 2025.01.09.)

¹³ Uo.

évtizedeiben megjelenő posztkolonializmus ennek a folyamatnak a betetőzését hozta el. Egyrészt az Európa-centrikus gondolkodással való leszámolás történt meg, másrészt újabb hulláma indult a keleti és egyéb nem európai kultúrák iránti érdeklődésnek és azoknak irodalmi feldolgozásának, hiteles bemutatásának

III./1.Krasznahorkai útja Keletig

Az orientalizmus 19. századi divathulláma a hazai irodalmat sem kerülte el. Fontos megjegyezni, hogy a kelet felé fordulás, természetesen nem újszerű felményként jelentkezett irodalmunkban, hiszen történelmünkéből adódó keleti származásunk, a törökökkel vívott háborúk, és nemzeti identitásunkhoz kapcsolódó hun-magyar rokonság, mindig is egyfajta Ázsia irányába való nyitottsággal, érdeklődéssel ruházta fel kultúránkat¹⁴, azonban erről, mivel messze vinne minket, többet nem szólnék.

Az európai orientalizmushoz kapcsolódó hazai első művek, a 19. század közepén már megjelentek. Klasszikus irodalmunk nagyjai, Arany János és Jókai Mór is készítettek keleti, közelebbről kínai témájú műveket, vagy Arany esetében fordításokat. Ma már tudjuk, hogy Székely József jelentetett meg először kínai versfordítást 1857-ben¹⁵, tehát azt mondhatjuk a két kultúra közötti irodalmi kapcsolatok már több mint másfél évszázados múltra tekintenek vissza.

A kelet felé fordulás a 20. században aztán csak még inkább felerősödött. A Nyugat szerzői között például alig találni olyat, akiknél nem látunk akárcsak egy olyan művet, amelyben ne jelenne meg orientális elem: Krúdy, Kosztolányi, Szabó Lőrinc, Füst Milán, Weöres, csak hogy a legjellegzetesebbeket említsem. Mindebből láthatjuk, hogy Krasznahorkai keleti témájú regényei, egy komoly múltra visszatekintő irodalmi hagyományba tagozódnak bele, azonban életművét tekintve, ahogyan arra már a bevezetés utalt, radikális váltásként jelenik meg.

Krasznahorkai indulásakor, első korszakának műveiben, a *Sátántangóban*, a *Kegyelmi viszonyokban* és *Az ellenállás melankóliájában*, még főként a késő Kádár-kor szegényeit, valamint Magyarország és azonbelül is a magyar vidék kilátástalan helyzetét tematizálja.

1990-ben, a rendszerváltás idején nyílt először lehetősége arra, hogy a Távol-Keletre utazzon, Kínába és Mongóliába, mely igen nagy hatást tett rá, s e hatás műveit, illetve művészetéről való gondolkodását is nagyba befolyásolta. Krasznahorkai, aki egyébként is híres

¹⁴ Uo.

¹⁵ TOKAJI Zsolt, „Méltán nevezhetni chinai Homérnak” *A Dalok könyvével (Si king) kapcsolatos magyar nyelvű ismeretek és fordítások első évszázada*, Távol-keleti tanulmányok, 2020/1, 35.

hosszútávú külföldi letelepedéseiről, Amerikától, Európán át, Ázsiáig, valamint utazási kedvéről, ezután még többször is eljutott Kínába: 1998-ban, 2002-ben, valamint 2009-ben, illetve Japánba is tett utakat, (1997, 2000, 2005) melynek lenyomata szintén kimutatható az életművön.¹⁶

Nem kérdez, nem válaszol című interjú kötetében úgy ír ezekről a hatásokról, mint találkozásról a metafizikával, melyre az „emberi romlás, a politikai alantasság korában” ki volt „éhezve”.¹⁷ Ezen tények tükrében kijelenthető tehát, hogy Krasznahorkai számára a Kelettel való megismerkedés, egyfajta nagyobb igazság tudomásul vételével volt egyenértékű a világgal kapcsolatban. Ennek a gondolkodásban végbe ment változásnak a művekben is erős lenyomatát találjuk, méltán emleget tehát a szakirodalom is fordulat.

Az urgai fogolyban olyan eddig jól bevált elemeivel szakít, mint a történetelvűség, a külső, felső nézőpontból való láttatás, vagy a zárt, hanem is a teljességre, de egyfajta egységesség bemutatására törekvő szervező elv, s ezeket felváltja egy reflektált, már-már meditatív, önelemző jellegű megszólalási forma. A perspektíva radikális megváltozásával, a megfigyelő, már nem a külvilágot, s annak eseményeit szemléli, hanem önmaga felé fordul, és belső vizsgálatba kezd.¹⁸

Ehhez a megváltozott ábrázolási módhoz, természetesen eszköz táráát is megváltoztatta, melynek elemei szintén, nem ritkán a keleti kultúrából, irodalomból származnak, ahhoz köthetők úgy mint az általam vizsgált időszemlélet is.

¹⁶ Krasznahorkai László életrajz <https://dia.hu/dia-szerzok/krasznahorkai-laszlo/eletrajz> (letöltés dátuma: 2025.01.10.)

¹⁷ KRASZNAHORKAI László *Nem kérdez, nem válaszol*, Magvető, Bp, 2012, 108.

¹⁸ SZIRÁK i. m. 49.

IV. Keleti és nyugati időszemlélet

Ahhoz, hogy a szövegek vizsgálatát elvégezhessük, először is muszáj lesz definiálnunk, hogy pontosan mit is értünk keleti időszemlélet alatt, ehhez azonban szükséges nem csak a keleti, de a nyugati idő fogalmát és annak jellegzetességeit is felvázolnunk.

Az idő az egyik legalapvetőbb emberi tapasztalat. A születés, a felnövés, az öregedés, a halál, valamint az évszakok váltakozása, mind-mind az elmúlást jelzik, ennek a múlásnak a mérése pedig nagyjából egyidős az emberi civilizációval. Már a legkorábbi kultúrák is mai viszonylatban fejlett és komplex naptárakat alkottak, azért, hogy a mezőgazdasági munkálatok elvégzésének idejét kiszámíthassák. Az agrár műveletek jelzése mellett, a vallási ünnepek és szertartások elvégzésének ideális megtartása is igen fontos szerepet kapott, így szép lassan kialakult az időről való gondolkodásnak egy absztraktabb, szakrális vonulata, amely nem csak a kultuszok jellegét, hanem a kultúrák alapvető gondolkodásmódját is nagyban befolyásolta.

Az időről való gondolkodás tehát, nagyban kultúra függő és ezért nem is vállalkoznék részletesen szólni az összesről, csupán a nyugatiról és a keletiről, s azokról is csak vázaltszerű tipológiát szeretnék nyújtani, a témában való könnyebb eligazodás érdekében. A nyugati időszemlélet alatt, a zsidó-keresztény, valamint az antik görög-római gyökerekből táplálkozó elképzeléseket értjük, illetve azoknak szintézisét.

A zsidó-keresztény szemlélet gyökereit természetesen nem máshol, mint a bibliai *Ószövetségben* kell keresnünk. Itt az idő alapvetően lineáris és véges, nem pedig ciklikus. Nem a természet megfigyeléseit követi, hanem az isteni gondviselés határozza meg és jelöli ki pontjait.¹⁹ Az Isten által teremtet világidő azonban szemben áll azzal a szakrális idővel, amellyel Isten rendelkezik, hiszen Ő időn kívüli és örökkévaló. A világ keletkezése vagy pusztulása nem befolyásolja az Ő létét.

A világtörténete a *Bibliában* tehát az Úr és az ő választott népének története. A zsidó hitvilágban jelenlévő ünnepek, valamint világkorszakok Isten rendelése szerint kerülnek kijelölésre, így elérkeztünk a másik fontos jellemzőhöz, a célelvűséghez.²⁰

„Mindennek megvan az órája, és minden szándékának a maga ideje az ég alatt: Van ideje a születésnek és a halálnak; ideje az ültetésnek és az ültetvény kiszedésének. Ideje az ölésnek és

¹⁹ GERÉBY György, *Vallás és történelem* = GERÉBY Görgy, *Vallásfilozófia* https://mmi.elte.hu/szabadbolcseszeti/mmi.elte.hu/szabadbolcseszeti/indexeb6c.html?option=com_tanelem&id_tanelem=201&tip=0 (letöltés dátuma: 2024.01.10.)

²⁰ Uo.

ideje a gyógyításnak; ideje a bontásnak és ideje az építésnek. Ideje a sírásnak és ideje a nevetésnek; ideje a jajgatásnak és ideje a táncnak.”²¹

Az idézetből jól látható tehát, hogy minden az Úr által rendelt maga idejében történik és nem véletlenül. A keresztény gondolkodásban aztán ez a gondviselés még inkább felerősödik és kiegészül az idők végezetének határozott képzetével, azaz az apokalipszissal, tehát megjelenik az eszkatalogikus gondolkodás, amikor bekövetkezik Isten terveinek betetőzése.

„Ég és föld elmúlik, de az én ígéim el nem múlnak. Azt a napot és órát azonban nem tudja senki, az ég angyalai sem, a Fiú sem, csak az Atya.”²²

Míg ezáltal a keresztény gondolkodás egy lineáris, véges, de a gondviselés által egy pozitív haladásirányú szemlélettel rendelkezik, addig az antik elképzelések leggyakrabban egy negatív irányú fejlődést írnak le.

A görög és római szerzők rendszerint csak egy közösség vagy egy nagy horderejű esemény leírására szorítkoztak (Thuküdidész: *A peloponnészoszi háborúk*; Livius: *A város alapításától*), nem pedig az egész emberiség metafizikai történetének lejegyzésére a genezistől apokalipszisig.²³ Hésziodosz az *Istenek születése* című mitológiai munkájában találunk adatokat a világ keletkezéséről, ám itt is inkább az istenek genealógiájáról és háborúiról kapjuk a legtöbb információt és az emberek megjelenése mint egy mellékes eseményként történik meg a háttérben.

Az antik elképzelésből tehát teljesen hiányzik a gondviselés és a célelvűség, mindent a sors, a moirák irányítanak. Hésziodosz írásában találunk egy érdekes folyamatszerű elgondolást, mely a kereszténység előtti görög-római kultúrát meghatározta, ez pedig nem más mint az aranykor, vagy szaturnuszi kor mítosza.

*„Emberi nemzetséget először fényes aranyból
készítettek az istenek, ők, az Olümposzon élők.*

[...]

*Másodikul sokkal satnyább rend jött, az ezüstpép,
úgy rendelték ezt el, akik lakják az Olümposzt,
testben-lélekben nem volt az aranyra hasonló.*

[...]

*Zeusz atya akkor harmadikul más rendet, a rézkort:
új embert formált, az ezüstkorhoz se hasonlót,*

²¹ Préd.3,1-4 = Biblia, Szent István Társulat, Bp., 2009.

²² Mt 24,35-36 = Biblia, Szent István Társulat, Bp., 2009.

²³ GERÉBY i.m.

kőrifából, durva, kemény fajt, melynek Arész kell,”²⁴

A fenti idézetből jól látszik, hogy a különféle ember-nemzetségeknek és fajoknak születése egy lefelé ívelő spirálként írható fel. Az egymást váltó generációk egyre satnyábbak, testük, jellemük és életszínvonaluk egyre romlik.

Erről a mítoszból emlékezik meg Horatius is bukolikáiban, ahol egy mitikus múltba vesző ideális állapotba vágyik vissza. S ugyan a keresztény elképzelésekben is jelen van az Éden, a pogány elképzelésekkel szemben itt a történelem vége után eljövő Új Jeruzsálem utáni vágyakozás erősebb.

A fent tárgyalt két nyugati időszemlélethez viszonyítva a legszembeötlőbb sajátossága és különbsége a keletinek ciklikus jelleg. Ez a ciklikusság már a legrégebbi indiai szövegmélekeknek, a *Védáknak* is meghatározó alapgondolata.²⁵

Az indiai filozófia, – melyet átvesz a buddhizmus, ami aztán elterjeszti azt egész Kelet-Ázsiában –, az időnek egy olyan cizellált képzetét dolgozta ki, melyben az évre pontosan kiszámított egységek, folyamatosan egyre nagyobb és nagyobb csoportokba tömörülnek. A több százezer évet felölelő világkorszakok (jugák) folyamatos váltakozása világévekké állnak össze (mahajuga). Ezer világév pedig Brahma – a hindu mitológia állandóan fennálló, teremtő Istene –, életének egyetlen nappalával feleltethető meg, tehát hamar milliárd éves távlatokhoz jutunk.

26

A ciklikusságon túl, illetve ebből következően, a másik fontos eleme a keleti időfelfogásnak, az ateleologikus szemlélet, tehát, az a gondolat, hogy voltaképpen az időnek nincs olyan meghatározott, kiváltképpen, kitüntetett értelme, mint a zsidó-keresztény eszkatológiában. Az antik elképzelésekkel szemben itt a sorsnak sincsen különösebb szerepe, pusztán a karmikus körforgás klasszikus értelemben vett céltalansága, mozgatja az időt. Ezt Mircea Eliade így fogalmazza meg:

„A ciklikus idő indiai elgondolásából kellő világossággal kitetszik a „történelemellenes szándék”.²⁷

A számoknak, az ilyen mértékű beláthatatlan és végtelen rengetegében, az emberi létezésnek, – mint az általunk csak véges módon megtapasztalt, s az előbb felvonultatott egységekhez képest –, elenyészően rövid tartamából következik, magának az emberi történelemnek is egyfajta metafizikai leértékelődése.²⁸

²⁴ HÉSZIODOSZ, *Istenek születése, Munkák és napok*, Európa, Bp, 2005, 25.

²⁵ ELIADE, Mircea, *Az örök visszatéré mítosza*, Európa, Bp., 2006, 165.

²⁶ Uo. 166-168.

²⁷ Uo. 171.

²⁸ Uo. 171.

Ezekből következik az az ateleológia, amelyre már fentebb utaltam. A történelemnek, s a benne szereplő eseményeknek a bekövetkezése, voltaképpen értelmetlenné és célját vesztetté válik, a végtelen számú ismétlődés okán, s ugyan így fordítva is. Érthető tehát, hogy a megváltás, a Nirvánába való eljutás, tehát nem csupán a karmikus, de az időbeli körforgásból való kiszabadulással is egyenértékű. A létezők mondhatni a ciklus foglyai.

V. Temporalitás Krasznahorkai orientalista regényeiben

A késő ókorban, a kereszténység elterjedésével, a keresztény és az antik világlátás és időszemlélet egymással szoros kontaktusba kerülve, egyfajta fúziós szemléletet hozott létre. Ennek koronként változva, más és más elemei kerültek éppen aktuálisan falsúlyosabb, dominánsabb pozícióba. Ezen szemlélet aztán több száz évig uralkodó maradt a nyugati világban, míg végül be nem következett az a kulturális válság, mely a 20. század elején életre hívta a modernséget, s amelynek nyomán ez a világlátás is eddig nem tapasztalt kérdésekkel és problémákkal találkozott.

Nem véletlen tehát, hogy például már a 20. század első felében, a regény megújítására tett szándékok egy széles csoportja, az idővel való kísérletezésben látta az újítás lehetőségét,²⁹ de ezenkívül a francia nouveau roman és a posztmodern regény sem marad közömbös, a hasonló próbálkozásokkal szemben.

Nincs ez másként Krasznahorkai esetében sem, aki már pályája kezdetekor különleges időviszonyokat használt – lásd a *Sátántangó* körkörös szerkesztését. Prózájától tehát nem idegenek az ilyen megoldások, tehát a keleti regényeiben még inkább és még fokozottabban megjelenő hasonló tendenciák nem előzmény nélküliek, hanem tudatos tervezés és tudatos előzményekre való ráépítés eredménye, amellet, hogy természetesen mindez új aspektusokkal és rétegekkel egészül ki.

A keleti időszemlélet ciklikussága, a művekben nem csak pusztán a gondolati, vagy a filozofikus síkon íródik bele a művekbe, hanem a sajátos temporális megoldások szerkezeti szinten is leképződnek. Kezdve a legelemibb szinttel, azaz a szintagmák és mondatok szintjével, egészen a teljes regénykompozíciót meghatározó egységekig.

V./1. A meditatív beszédmód vizsgálata, a hosszúmondat időtlensége

Krasznahorkai egész pályáját, – mint ahogyan azt nemzedék társainál is megfigyelhetjük, Esterházynál, de még inkább Nádasnál –, végig kísérik a hosszúmondatok. Azonban míg az első írói korszakban a mondat szerkesztés a művek világához igazodva egyfajta zaklatottságot, bezárt kilátástalanságot közvetített, addig a keleti műveiben sokkal inkább egy békésen hömpölygő folyam metaforájával jellemezhetnénk a szövegnek ezt a fajta áramlását.

A szerző saját bevallása szerint, egyedi mondatainak kialakulása, belső folyamat eredménye, mely az élő szóbeli kommunikációt képezi le.³⁰ Az erősen reflektált, önelemző

²⁹ SZABÓ i.m. 102.

³⁰ KRASZNAHORKAI, i.m., 2012, 36.

megszólalásmód, nem csak a szubjektum attitűdjét, vagy az elbeszélés szerkesztését, hanem a modalitást is erősen befolyásolja.³¹

A hosszúmondatok itt a végtelenség érzetét keltik, már-már meditatív módon egyfajta időnkívüliség élményét adják. A modalitás és a művekből áradó gondolatiság, – melyekben az idő klasszikus értelemben megállapíthatatlan³² –, ezáltal egymást erősítve hatnak. Az erősen jelenlévő végtelen áradáson túl, a ciklikusság érzete is megjelenik a mondatokban, azonban lássuk ezt egy példán keresztül.

„A kairo régi értelmében megépített korridor hiányában a kolostor egész területét körbezáró új kerítés, mintha csak idáig tartana, az első udvart egy hatalmas négyszetben zárta be, s itt, e fal hátsó vonalának közepén, azaz a Nan-Daimon és a kairo nélkül maradt Chumon középtengelyének meghosszabbításában, most már valóban magába a vályogfalba vágva egy harmadik, társainál jóval kisebb és jóval szerényebb kapuszerkezet is állt, mely egyfelől az utolsó volt a sorban, másfelől pedig valóban kapuként szolgált, azaz a szó köznapi értelmében is az volt a feladata, hogy beengedje az érkezőt a következő udvarba, ahol a tér a kintiehez nagyban hasonló, egy négyszög szabad és tágas alakjában terült el, ám itt a végtelen tisztaságban tartott, fehér murvával felszórt síkból balra egy háromemeletes pagoda emelkedett ki jellegzetes háromszárnyú tetőzetével, egy eredendően a Buddha szent ereklyéit őrző, valójában magának a Buddhának a személyes ittlétét ígérő és sóvárgó, nemesen felrakott fatorony, egyetlen valódi bejárat, egyetlen valódi ajtó, a legkisebb valódi nyílás jelzése nélkül, csak vakablakokkal, melyek sehova se néztek, csak vakajtókkal, melyek nem nyíltak sehová, így tehát tökéletesen zárt építményként emelkedett a háromemeletnyi magasba, ahová senki nem léphetett be, és ahonnan senki nem juthatott volna ki sem, azaz valóban a Buddha háza volt, ezer év óta ember meg nem zavarta, ember meg nem sértette, ő volt odabent, ha bent volt, ezer év változatlanság és sértetlenség, ezer év levegő és ezer év por, ezer év nehéz homály és ezer év titok, hogy ezer éve nézték, minden nap és minden pillanat milliárdnyi kétsége idején, kutatva, félve, szégyenkezve és mit sem értve, ostobán: vizsgálgatták és méregették, hogy akkor, hogy akkor ezer éve már, hogy akkor vajon ma is, tényleg, odabent van-e.”³³

A szövegrész az *Északról hegy...* című regény teljes XII. fejezete, mely önmagában egy hosszú, leíró mondat. A végtelenséget tehát erősíti egyrészt maga a hossz, a több oldalnyi, fejezetnyi mondatok hömpölygése, melyek alapvetően kijelentő jellegűek. Felépítésüket tekintve mellérendelő elemekből építkeznek, melyek szintén erősítik a szabadon áradás

³¹ SZIRÁK *i.m.*

³² TAKÁCS Ferenc, Talányok könyve = Népszabadság, 2003/1, 33.

³³ KRASZNAHORKAI *i.m.*, 2003.

képzetét, minthogy az alárendelés hiányába, nincs egy egyértelmű fő szervezőelv sem. Ezenkívül említenünk kell a mellérendelő kötőszavak, különösen a magyarázó kötőszavak, visszatérését, melyek szintén ezt erősítik.

A kötőszavak és egyéb mondatpanelek vissza-visszatérése ezenkívül a ciklikusság képzetét keltik. Mint azt látjuk, a szentély szerkezetének leírásában a kapukra, bejáratokra és udvarokra való folyamatos újrareflekszió, minél pontosabb leírásukra történő ismételt kísérlet mind-mind ezt erősíti. A dolgok megragadására tett számos kísérlet, egyben a világ megismerhetetlenségéből fakadó leírhatatlanságot, a nyelv erre való alkalmatlanságát is közvetíti,³⁴ valamint az eseményeknek azon repetitív ismétlődését, amelyet a ciklikus szemlélet is közvetít.

Kijelenthetjük tehát, hogy az ismétlés alakzata alapvető szervező elve ennek a prózai megszólalásmódnak, de így módon annak fokozott változata, a halmozás is igen gyakori és kedvelt eszköze. A halmozás, a klasszikus értelemben vett elemek sokszorosításán túl – úgy mint az idézet végén lévő „ezer év” szintagma esetében –, a látványok végtelen felvillantásakor is tetten érhető.

A már-már prózaversszerűen megszólaló cizellált leírások, aprólékos és finoman kivitelezett leképezései a tárgyakkal.³⁵ Ezeknek a mondhatni filigrán jellegű bemutatásoknak az egyik jellegzetessége, hogy az objektum egészét szinte sosem láttatja. Az érzékletes módon prezentálásra kerülő apró részletek, a tárgy konkrétumában való megragadásának elkerülése, szintén egy fajta körkörösség képzetét teremti meg, mintha az elbeszélő szubjektum körüljárná az adott tárgyat.

Összegzésként megállapíthatjuk, a regényekben jelenlévő gondolatiság nem csak a megjelenített dolgokkal van összhangban, hanem a megjelenítés módjával. Az időszemlélet keleti jellege így valóban a modalitás szintjén is már szerepet kap, és mint azt majd látni fogjuk, ez a szöveg magasabb szerveződési szintjein sincsen másként.

V./2. Köralakú szerkesztés, kezdéshez visszatérő zárlatok

Ha a nagyobb szerkezeti szinteknek és az időbeliségnek a párhuzamairól szeretnénk beszélni, ismét vissza kell térjünk a *Sátántangóhoz*, s annak felépítéséhez. A zárlatok kezdetekbe való visszatérése, illetve ezen pontoknak egybejátszása, az orientalista regények esetében is megfigyelhető.

³⁴ SZABÓ i.m. 111.

³⁵ KERESZTESI József, *A leszálló nap háza*, Magyar Narancs, 2003/20, 38–39.

Az urgai fogoly zárlatának regénykezdetbe történő visszatérése egyrészt tematikusan is megtörténik, a főhős ismét Mongóliában, egy utazáson vesz részt, másrészt a konkrét szavak szintjén történő utalások segítségével valósul meg.

„...Őszintén bevallhatom, hogy a lényegből való illetén kiebrudalás igen fájdalmasan érint, hiszen az **ítélet** azt a lényt sújtja így, aki mindeddig egyetlen pillanatra sem szűnt meg önmagát a létezésben feltett eszmei mondanivaló remény nélküli kutatójának tekinteni...”³⁶

A kiemelt szó aztán ilyen módon tér vissza az utolsó oldalon mint egy keretként funkcionálva:³⁷

„...Átok volt ebben az **ítéletben**, amitől alul minden megfagyott, és ez az átok hajtotta a bronz imamalmokat a két főszentély oldalsó és hátsó sikátoraiban...”³⁸

Mindkét ítélet az emberi öntudat folyamatos önreflexiós kényszerére, illetve saját létezésének egzisztenciális értelem keresésére utal, mely gondolatiság nem csak hogy átjárja, de körbefonja az egész szöveget.

Az urgai fogoly esetében előbb megállapított sajátságok, igaz, valamennyiben módosulva, de a másik két szöveg esetében is helytállóak. Az *Északról hegy...*-ben a ciklikusság szintén szövegszervező elemként jelenik meg, talán még erőteljesebben is, mint az előbbi regényben. Elsőként itt is a szavak szintjén történő visszatérést emelném ki, mely itt sokkal egyértelműbben és szimbolikusabban jelenik meg, hisz a szöveg első és utolsó mondatában érhető tetten. Ennek első változata:

„[...] kihalt volt valahogy minden, mintha valahol ünnep lett volna, vagy baj”³⁹

A végén megjelenő variációja pedig a következő:

„[...] hogy visszatérjen Kyotóba, a csodálatos városba, ahol most éppen nagy baj volt valahol.”⁴⁰

Azonban itt nem pusztán ismétlésről beszélhetünk. Míg *Az urgai fogolyban*, ez az eljárás a keretbe foglalás érzetét keltette, itt inkább, a teljesen egyértelmű, mindkét esetben ugyanarra a helyszínrre vonatkozó újbóli leírás történik meg, tehát ugyanazon téma variációja.

Az *Északról hegy...* esetében ki kell ezenkívül még emelnünk a szöveg „elejének”, illetve annak pusztá meglétének problematizálódását, hiszen a fejezetek számozása rögtön római kettessel kezdődik, s éppen ezért pontosan az sem detektálható, hogy hova tér vissza a

³⁶ KRASZNAHORKAI László: *Az urgai fogoly*, Magvető, Bp., 2004a, 7.

³⁷ ZSADÁNYI Edit: *Hazatérő utazás: Az urgai fogoly* = ZSADÁNYI Edit, Krasznahorkai László - *Tegnap és ma. Kortárs magyar írók*, Pozsony, 1999, 102.

³⁸ KRASZNAHORKAI, 2004a, 156.

³⁹ KRASZNAHORKAI i. m., 2003.

⁴⁰ Uo.

szöveg. A hiányba? Vagy esetleg a fülszöveg sugallta rejtett, hiányzó rész terébe? Ennek a kérdésnek a gondolati, filozófiai szempontból történő körüljárására sajnos itt nem nyílik lehetőségünk, azonban szerkezeti szempontból a fülszöveg kínálta lehetőség irányába ha elindulunk, egy olyan metatérben találhatjuk magunkat, amelyben az intertextuális viszonyok sok lehetőséget rejtenek magukban.

A szakirodalom több szöveget is behelyettesít ebbe a térbe. Ezek közül az egyik, a XI. században élt és alkotott japán udvarhölgy Muraszaki Sikibu által jegyzett *Gendzsi szerelmei*, ahonnan Krasznahorkai a szereplőjét is kölcsönözte, s amellyel ezenkívül még több kapcsolódási pontot is fenntart, a másik pedig a szerző *Megőrizni a paradicsomban*⁴¹ című esszéje. Utóbbi esetben adja magát az analógia a *Háború és háborúval*, melynél a *Megjött Ézsaiás* levél formában megírt kis könyvecskéje, mondhatni a regény beharangozójaként funkcionált, de hasonló módon folytat párbeszédet egymással *Az urgai fogoly* és a *Csak a csillagos ég* című esszé is.⁴² Ez a fajta szövegek közötti diskurzus még inkább szétfeszíti a regény szerkezetét és tovább fokozza a nyitottság hatását.

A Rombolás és bánat esetében szintén ugyanez játszódik le, a buszút leírásának szinte szószerinti újbóli megismétlését olvashatjuk. Ugyan ott, ugyanazon a járaton, ugyanazon cél felé, ugyanazon útitársakkal.⁴³ A fejezcímek oppozíciója is tovább erősíti *Bevezetés a homályba; Marad: a vég.*

Ezek a szerkezetek azonban merőben más jelentésben állnak itt, mint az első alkotói korszaknál történő alkalmazásuknál. Míg a Sátántangónál a bezártság klausztrófó, fojtogató rabság jellegét idézték, a kilátástalanságot, a történelem megrekedését, addig ezeknél a műveknél sokkal inkább a keleti gondolkodásra jellemző ciklikusságnak topográfiai leképezéseként értelmezhetjük az eljárást.

A zárlatok kezdetekbe való visszatérése bezártság helyett szükségszerűségként, a világ megszokott rendjeként jelenik meg. A történelem itt nem megrekedt, hanem alapvető jellegéből fakadóan tér vissza ugyanoda. Természetesen helytelen lenne arra a következtetésre jutnunk, hogy mindennek az újbóli bekövetkezése a szereplők és a világ statikusságát jelzi. A szereplők a nyugati haladás fogalmával szemben, nem A-ból B-be érkeznek meg, hanem A-ból A-ba, melyközben mégis változás áll be jellemükben, az átélt, rendszerint transzcendenssel történő, találkozások hatására.

⁴¹ KRASZNAHORKAI László, *Megőrizni a paradicsomban*, 2001.

⁴² KRASZNAHORKAI László, *Csak a csillagos ég*, 1999.

⁴³ BALOGH Endre, *Krasznahorkai László íróportré*, Szépirodalmi figyelő, Bp., 2004/4, 125.

V./3. Az ismétlés mint kompozíciós szervezőelem

Zsadányi Edit *Az urgai fogoly* kapcsán kiemeli a linearitást, mint megkülönböztető jegyet az életmű korábbi darabjaihoz képest⁴⁴, azonban a mű több ponton is ennek ellenkezőjére erősít rá.

Igaz, maga az úti beszámolóként értelmezhető rész, valóban egyfajta egymást követő sorrendiségben tárgyalja a különböző állomásokat és az ott átélteket, azonban ezt időnként megszakítja az ezen élmények rögzítésére reflektáló idő, „*a papírra vetés folyamatos jelen ideje*”, ahogyan fogalmazza:

„*A ház, ahol mindezt írom, már órákkal ezelőtt elcsendesedett, éjjel negyed három múlt, kislányaim nyitott szájjal, kitakarózva alszanak az ágyon...*”⁴⁵

Teszi ezt a reflexiót leglátványosabban pedig akkor, amikor *Quangzhou elmulasztása* című fejezetben a történet kezdetének, jobban mondva, folytatásának nehézségeit írja le.⁴⁶

„*Nevek röpködtek a fejemben, folyók és tavak, hegyek és városok régebbről véletlenül meg-megragadt nevei, de nemcsak ezeket nem bírtam a láthatatlanná lett táj valamely pontjához odarögzíteni [...] odalent, a valóság dolgainak egymáshoz viszonyított helyzete, a tengely a dolgokban, gondoltam nyolcezer méterrel feljebb, vakon, szorongva s hozzáfűzve nyomban: na persze, amennyiben tényleg így van, vagyis megint csak: feltehetőleg.*”⁴⁷

Tehát jól látható itt, hogy a világ bizonytalanra válásából, határainak elmosódásából, annak nem csak érzékelhetősége, de egyben leírhatósága is kérdésessé, bizonytalanra, s csupán „feltehetőlegessé” válik, ahogyan azt fentebb is említésre került.

Ezenkívül az örökös visszatérés, a cirkularitás érzetét erősíti az ismétlésnek, nemcsak mint alakzatnak, de mint alapvető szövegszervező elemnek a kitüntetett jelenléte. Ez talán a találkozás toposzának folyamatos újrafelhasználásban figyelhető meg a legjobban⁴⁸, mely során az elbeszélő sorozatosan útját, gondolat- és érzelmvilágát jelentősen befolyásoló szereplőkkel találkozik. Lásd: találkozás a kínai örrel, az operaénekesnővel, Quangzhou-i baráttal, a lámával és még sorolhatnánk.

Az ismétlés másik módja, a hasonló elemek variációján keresztül érzékelhető, mikor is az egyes történések, sőt fejezetek párhuzamba állítása történik, egyfajta tükröztetés, mint ahogyan az például az *Istennő írt* és a *Pecsét van a kapukon* című fejezetek esetében történik. Hasonló az eljárás az *Escorialban elmaradt egy vacsora* és a *Quangzhou elmulasztása* című

⁴⁴ Zsadányi i.m. 103.

⁴⁵ Krasznahorkai i.m. 2004a.

⁴⁶ Szabó i.m. 116.

⁴⁷ urgai 103

⁴⁸ Zsélyi Ferenc, Pokoljárás Kínában = Tiszatáj, 1992/12, 87.

részeknél is, amelyek voltaképpen ugyan azon történet újraírásai, átiratai más-más perspektívából.⁴⁹ Sőt! Az *Escorialban elmaradt egy vacsora* hármas tagolása, voltaképpen megfeleltethető, a címadó fejezet és az azt közre fogó két szakasz szimmetriájának, kicsiben való leképzésének, illetve újbóli megismétlésének.⁵⁰ Ugyanígy említhetnénk az egész mű hármas tagolását, s annak tükröztetését, amennyiben úgy értelmezzük a szöveget, mint út Kína felé – Mongólián át –, élmények Kínában, majd hazautazás – Mongólián keresztül. Ekkor már az Escorial-fejezetben említett ismétlés, kétszeres kicsinyítésen megy végbe.

Hasonló építkezés jellemzi a *Rombolás és bánat* szövegét. Itt az utazások megismétléseként és tükröztetéseként jelenik meg. A *nagy utazás* című rész tehát megismétlődik a már említett kicsinyítéses technikával a *Suzhouban és mégsem Suzhouban* három fejezetében, s ugyan így a *Beszéd a romokon*, az *Álom a Guangji-templom udvarán* és a *Kína szelleme* párhuzamba állításával, szintén hármasegységeket figyelhetünk meg.

Az *Északról hegy...*-ben a szimbólumok, a helyszínek, a cselekvések, a történések, sőt a leírások szintjén is ugyanazon dolgok újbóli és újbóli megismétlődésének lehetünk tanúi. A pályaudvarra való megérkezés (A herceg és a szolgák esetében), az ugyanazok utcák bejárása, az éppen haldokló vagy már halott állatok megjelenése (kutya, róka, felszögeezett halak), az elájulásnak és az elalvásnak, mint a megváltozott tudatállapotba való kerülés variációjának visszatérése, és a sort még sokáig lehetne folytatni. Az ismétlésnek, az ismétlődésnek és a sorozat jellegnek, még intenzívebb jelenlétét tapasztalhatjuk.⁵¹ Azt is mondhatnánk, hogy a mű a visszatérések regénye.

Azonban míg az előző szövegek kapcsán láthattunk nagyobb szerkezeti egységeket, főként a tükröztetések, valamint a kisebb és nagyobb szerkezetekben leképződő ismétlések keltette koherencia miatt, addig az *Északról hegy...* esetében a szakirodalom már nem is említ ilyen egységeket. Bombitz Attila például csak variálható és egymást kiegészítő fejezetekről beszél, melyek a narratíva szempontjából, egymáshoz képest sem fokozati különbségeket nem mutatnak, sem pedig, egy esetleges csúcspontot nem teremtenek meg.⁵²

A szöveg panelek mindhárom regény esetében alá-fölé rendeltség helyett, inkább mellérendelő viszonyban vannak egymással. A regényeket tehát sokkal inkább jellemzi a formai nyitottság,⁵³ melyeknek ugyan egységessége vitathatatlan, tekintve az előbb felsorolt

⁴⁹ Szabó Gábor i.m. 115-16

⁵⁰ Zsadányi Edit Hazatérő utazás 120.

⁵¹ Balogh Endre: Krasznahorkai László íróportré Szépirodalmi figyelő 2004-4 124.o

⁵² Bombitz Attila: A világ foglya. [Krit.] = Tiszatáj, 2003. máj., 5. sz. 99. — Az Északról hegy, Délről tó... c. kötetről

⁵³ Szabó Gábor i.m. 116

magasfokú szerkezeti komponáltság érveit, azonban éppen ezek, azaz hogy az ismétlések és a variációk számossága keltik azt az érzést, minthogyha a fejezetek nem regényeket alkotnának, hanem sokkal inkább összetett regényeket, sőt! novellafüzéreket. Ezt erősíti maga a műfaj is, amennyiben azokat az elemeket emeljük ki, melyek inkább a klasszikus utazási regényekhez húzzák a műveket, gondolok én itt a helyszínek és a szereplők számosságára, az egzotikus tájak és hétköznapi elütő, különleges események leírására, melyek a pikareszk konvencionális kellékei, s amelyekben a szűzség számának tetszőleges váltakoztathatósága is jellegzetes formai elem.⁵⁴ Ilyen értelmezésben a linearitás koncepciója végképp megcáfolhatónak látszik, s sokkal inkább tűnnek a művek kompozíciós szempontból mozaikszerű elemek szimmetrikus elrendezésbe állított halmazának, melyben az időbeli cirkularitáson túl, a szinkronicitás jelenik meg, mint másik szervező elv. Ennek forrása, a már említett azonos események leírása más-más perspektívából. Tehát voltaképpen nem egymásmellé, hanem egymásra kerülnek ebben az esetben a szövegek, mint ahogyan arra Szabó Gábor is felhívja a figyelmet.⁵⁵ Az egymásra írás konkrétan kimondásra kerül *Az urgai fogoly* bizonyos szakaszában is, ahol a narrátor így fogalmazza meg ennek problémáját:

„Nagy nehézségek előtt állok, mert ezek a nehézségek tényleg meghaladnak engem, és én tényleg nem bírom megoldani a problémát, hogy ugyanis miképp volna lehetséges egymásra írni az elkövetkező eseményeket, kénytelen vagyok meghunyászkodni, és ezeket az eseményeket szépen egymás után jegyezni fel, amit különben sokatmondó, tragikus, ki nem érdemelt kudarcként értékelek magam is.”⁵⁶

Tehát az egymásután történő elbeszélés és írás voltaképpen nem más, mint egy kényszereredménye, mely kényszer a nyelv kifejezőképességének limitjéből ered. Igaz, ennek az egyidejűségnek, vagy jobban mondva, egyidejűsítésnek a nyomait, valamint problémáját s ennek feloldására tett kísérletét láthattuk már korábban is, például a *Sátántangóban* – Irimiás és Petrina útja a kocsmáig, s ezzel párhuzamba állítva a kocsmában rájuk várakozó embereket.

Ebben az esetben sem beszélhetünk tehát gyökeresen új jelenségről az életműben, ellenben meg kell említenünk, a klasszikus kínai prózát, mint lehetséges hatást vagy párhuzamot, melynek narratív eljárásaiban az ilyen fajta párhuzamos és szimultán szerkesztésmód alapvető jellegzetesség.

⁵⁴ BÁNYAI János, *Ellenszegülés a szövegnek, Kontinuitás és diszkontinuitás Krasznahorkai László prózájában*, Hungarológiai Közlemények, 1998/4, 84.

⁵⁵ SZABÓ Gábor i.m. 116-17

⁵⁶ KRASZNAHORKAI i.m., 2004, 100

Ezekben az európai olvasó számára szokatlanul hosszú szövegekben, olyan speciális szerkezeti megoldásokat implikáltak, melyek a könnyebb követhetőség és értelmezhetőség érdekében leggyakrabban a párhuzam és az ellentét eszközével élnek, hogy a fejezeteken belüli, a fejezetek közötti, illetve a műben egymástól távolabb elhelyezkedő elemek közötti koherencia megállapítása könnyebb és felismerhetőbb legyen. A gyakran több száz szereplőt felvonultató, és több tíz cselekményszálát egyszerre mozgó klasszikus kínai regényeknél ebből következően szinte kizárólag csak mellérendelő viszonyban lévő elemeket láthatunk. Erre utal, a műfajnak a kínai elnevezése is, amely a leginkább párhuzamba vonható a mi regény terminisunkkal, mely nem más, mint a 'zhanghuiti', melynek szószerinti fordítása: fejezetekből és epizódokból álló korpusz.⁵⁷

Ez a definíció jól leírja a regények azon megközelítését, amelyet fentebb mozaikszerűséggel jellemeztünk. Ebből kifolyólag megállapíthatjuk tehát, hogy a mellérendelő viszony a szövegek másik alapvető szervező eleme, egyrészt a novellafüzér-jelleg miatt, másrészt a szimultán, egymásraírtság érzetét keltő eljárások miatt.

⁵⁷ CSIBRA Zsuzsanna: *Klasszikus kínai próza egyetemi jegyzet*
https://mersz.hu/dokumentum/m372kkp__21/#m372kkp_18 (letöltés dátuma 2025.01.10.)

VI. Konklúzió

Krasznahorkai orientalista regényeit nem csak gondolati szinten, hanem az irodalmi eszközök viszonylatában is átjárják a keleti elemek. Ahhoz, hogy ezen regényeiről további megállapításokat tehessünk, nem elég a magyar és európai kötődéseket megvizsgálnunk, hanem fokozottan szükséges a keleti párhuzomokat is felfejtenünk.

A regények temporális és szerkezeti megoldásaihoz kulturális és irodalmi elemek együttes beemelése szükséges, mint ahogyan azt láttuk az időszemlélet vizsgálatával kapcsolatban is. A buddhista gyökerű filozófiai és bölcséleti állítások a szövegek szövetét meghatározóan keretezik. Ezeknek a gondolati tartalmaknak a megjelenítése mellett, a megjelenítés módja szintén „keleti módon” történik. A keleti időszemlélet tehát, mely legjobban meghatározza ezeknek a regényeknek az építkezését, olyan szoros párhuzamokat húz ezen szövegek és távol-keleti szövegek közé, hogy azoknak együttesen történő vizsgálata megkerülhetetlen.

Az európai regény felépítésének és tartalmának jellegzetességei sem pusztán a nyugati irodalomból származnak, hanem a nyugati kultúra komplex együttesének hatására jött létre. Krasznahorkai regényei természetesen ebbe a kulturális hagyományba ágyazódnak bele, azonban tekintve, hogy milyen szoros párhuzamokat tart fenn a Kelettel, szükséges a két kultúra együttes figyelembe vétele.

A kutatás további folytatásához érdemes lehet tehát, a regényeknek több elemét is ilyen módon megvizsgálni, úgy mint például a többször is említésre kerülő szubjektum problémakörét. Ezenkívül érdemes lenne a Seibo járt odalent novelláskötet is meg vizsgálni, ahol az interkulturális jegyek még nagyobb hangsúlyt kapnak a keleti és nyugati szövegek együttes szerepeltetése miatt.

Ezenkívül az ebbe az alkotói korszakba eső Háború és háború, jelentősen más tematikájú regényét is érdemes lenne megvizsgálni olyan szempontból, hogy abban fellelhetőek-e hasonló keleti párhuzamok, valamint hogy az életmű ezt követő szakaszában milyen nyomai maradtak ennek a keletiségnek.

Elmondható tehát, hogy az interkulturális szemléletmódnak, mint szövegelemzési módszernek a beemelése, elengedhetetlen Krasznahorkai ezen műveinek vizsgálatához, valamint hogy a Távol-Kelet irodalmának jobb megismerése, hozzá segíthetne ahhoz, hogy a szövegeket újabb és újabb jelentésrétegekkel ruházhassuk fel.

VII. Bibliográfia

- ALEXA Viktor, *Bevezetés egy tervezett antológiához: A Kelet-motívum a magyar irodalomban*, Magyar művészet, Magyar Művészeti Akadémia, Bp., 2016/4.
- BALOGH Endre, *Krasznahorkai László íróportré*, Szépirodalmi figyelő, Bp., 2004/4.
- BÁNYAI János, *Ellenszegülés a szövegnek: Kontinuitás és diszkontinuitás Krasznahorkai László prózájában*, Hungarológiai Közlemények, Bp., 1998/4.
- BOMBITZ Attila, *A világ foglya*, Tiszatáj, 2003/5.
- ELIADE, Mircea: *Az örök visszatéré mítosza*, Európa, Bp., 2006.
- KERESZTESI József, *A leszálló nap háza*, Magyar Narancs, 2003/20.
- KORCSOG Balázs, *Nó-regény*, Alföld, 2004/7.
- RÁCZ Boglárka, *Krasznahorkai László műveinek világa*, Partitúra, Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, 2014/2.
- SAID, Edward W., *Orientalizmus*. Bp., Európa, 2000.
- SZABÓ Gábor, *Kilátás az utolsó hajóról*, Krasznahorkai László prózavilága, Magvető, Bp., 2024.
- SZIRÁK Péter, *Látja, az egész nincsen: Krasznahorkai László prózájáról*. Alföld 1993/7. 49-50.
- TAKÁCS Ferenc, *Talányok könyve*, Népszabadság, 2003/1.
- TOKAJI Zsolt, „Méltán nevezhetni chinai Homérnak” *A Dalok könyvével (Si king) kapcsolatos magyar nyelvű ismeretek és fordítások első évszázada*, Távolskeleti tanulmányok, 2020/1.
- ZSADÁNYI Edit, *Hazatérő utazás: Az urgai fogoly* = ZSADÁNYI Edit, *Krasznahorkai László - Tegnap és ma*. Kortárs magyar írók Pozsony, 1999.
- ZSÉLYI Ferenc, *Pokoljárás Kínában*, Tiszatáj/12.

VII./1. Felhasznált szépirodalom

- KRASZNAHORKAI László, *Az urgai fogoly*, Magvető, Bp., 2004.
- KRASZNAHORKAI László, *Csak a csillagos ég*, 1999.
- KRASZNAHORKAI László, *Északról hegy, délről tó, nyugatról utak, keletről folyó*, Magvető, Bp., 2003.
- KRASZNAHORKAI László, *Megőrnülni a paradicsomban*, 2001.
- KRASZNAHORKAI László, *Nem kérdez, nem válaszol*, Magvető, Bp., 2012.
- KRASZNAHORKAI László, *Rombolás és bánat az Ég alatt*, Magvető, Bp., 2004.

- Máté evangéliuma = Biblia, Szent István Társulat, Bp., 2009.
- Prédikátor könyve = Biblia, Szent István Társulat, Bp., 2009.

VII./2. Internetes Források

- CSIBRA Zsuzsanna, *Klasszikus kínai próza egyetemi jegyzet* https://mersz.hu/dokumentum/m372kkp_21/#m372kkp_18 letöltés dátuma 2025.01.10.)
- GERÉBY György, *Vallás és történelem* = GERÉBY Görgy, *Vallásfilozófia* https://mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/indexeb6c.html?option=com_tanelem&id_tanelem=201&tip=0 (letöltés dátuma: 2025.01.10.)
- HÉSZIODOSZ: *Istenek születése; Munkák és napok*, Európa, Bp, 2005.
- KOLTA Dóra, *Orientalizmus a századforduló magyar irodalmában*, Helikon, 2021/15 <https://www.helikon.ro/bejegyzesek/orientalizmus-a-szazadfordulo-magyar-irodalmaban> (letöltés dátuma: 2025.01.09.)
- Krasznahorkai László életrajz <https://dia.hu/dia-szerzok/krasznahorkai-laszlo/eletrajz> (letöltés dátuma: 2025.01.10.)
- NEMES Péter, *Japánkert a regényben* <https://ketezer.hu/2007/02/japankert-a-regenyben/> (letöltés dátuma: 2025.01.09.)